

УДК 340.113

*Давидов Денис Олександрович,
здобувач кафедри теорії та філософії права
Національного університету «Львівська політехніка»
прокурор Івано-Франківської місцевої прокуратури*



РІЗНОМАНІТТЯ ЗНАЧЕНЬ КАТЕГОРІЇ «ПРАВОВИЙ РЕЖИМ»

У статті розглянуто проблему багатоманітності підходів до розуміння сутності поняття «правовий режим». Доведено, що вказане поняття є одним з найменш вивчених і найбільш складних у правознавстві, а відтак представляє широке поле для наукових дискусій щодо його універсальності, сутності, призначення і характеру.

Ключові слова: право, режим, правовий режим, законодавство.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обраної проблеми підтверджується тією обставиною, що поняття правового режиму широко використовується в науковій літературі, будучи однією з найважливіших категорій в теорії права і галузевих науках. Воно дуже багате за змістом і вживається в різних сенсах і контекстах, однак спільним є те, що воно уособлює функціональну характеристику права – певний порядок правового регулювання, який втілюється в комплексі правових засобів, за допомогою яких досягаються його цілі.

Можна констатувати, що при розгляді процесуально-правових режимів довгий час акцентувалася увага виключно на їх допоміжному характері, що забезпечує роботу правоохоронних і судових органів в процесі їх функціональної діяльності, і даний вид правового режиму довгий час залишався маловивченим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день, незважаючи на те, що більшістю теоретиків права категорія «правовий режим» визнається, наукових доробків, спеціально присвячених цьому явищу, недостатньо, що спричиняє необхідність подальшого наукового освоєння названої категорії, особливо з метою забезпечення потреб юридичної практики. З-поміж небагатьох науковців, які займалися питаннями процесуального режиму можна виділити В. Беляєва, В. Комарницького, О. Мандзюка, Ю. Пацурківського Л Терещенка. Та попри те, що це правове поняття піддавалося більш-менш глибокому аналізу, чіткого уявлення про категорію «правовий режим» досі не склалося.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити варіативність значень дефініції «правовий режим» в теорії права та галузевій юриспруденції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умовно виділимо три причини того, чому досі немає чіткого визначення цієї правової категорії. По-перше, у юридичній літературі немає єдності думок щодо загальнотеоретичної сутності правових режимів. По-друге, цю категорію порівняно недавно стали широко використовувати в різних галузях права за межами адміністративного управління та відомчої нормотворчості. І, як наслідок, по-третє, термін «правовий режим» відносно невиправдано використовує законодавець в різних нормативно-правових актах.

У підсумку, незважаючи на різноманіття значень категорії «правовий режим» у юридичній літературі, вона поки не отримала повного висвітлення і використовується в різних галузях права, як правило, щодо характеристики об'єктів правового регулювання [1–5].

Наприклад, трапляються такі визначення правового режиму щодо об'єктів правового регулювання: «правовий режим інформації – це характеристика такого об'єкта правовідносин, як інформація, яка впливає з її нематеріальної природи» [6, 39]; «правовий режим майна членів сім'ї» як складний, структурований комплекс взаємопов'язаних правових засобів (дозволів, заборон, зобов'язувань, санкцій, норм тощо), кожен елемент якого входить до загальної структури як його невіддільний елемент відповідно до вимог юридичної техніки [7, 78].

Означена проблема ускладнюється ще й тим, що навіть в рамках вузькогалузових досліджень поняття правового режиму часто використовують як «повсякденне», уже відоме і таке, що не потребує уточнення, а правовий режим нерідко згадують тільки в назві роботи. Відтак зростає кількість наукових праць, у яких це поняття вжито стосовно об'єктів правового регулювання (особливо в галузях права), видів діяльності, суб'єктів права тощо під час відносно вільно і часто невиправдано, без урахування призначення й істинної сутності розглянутої категорії в системі правового регулювання.

Поширена категорія «правовий режим» і в законодавстві. Так, Митний кодекс України [8] оперує такими поняттями, як митний режим (п. 25. ст. 4), режим нерухомої речі (п. 57. ст. 4), режим найбільшого сприяння (п. 6. ст. 36), митний режим імпорту (п. 2. ст. 51), митний режим транзиту (п. 1. ст. 65), митний режим реімпорту (ст. 77), режим митного складу (ст. 121), режим вільної митної зони (ст. 130), режим безмитної торгівлі (ст. 140) та ін.

Термін «режим» міститься і в назвах окремих законодавчих актів. Наприклад, Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка», «Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона», «Інститут монокристалів», «Вуглемаш» [9], Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [10], Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [11] та ін.

Словосполучення «правовий режим» зрідка трапляється в нормативно-правових актах, проте галузева наука і навчальна дисципліна цей термін використовують досить активно. Прикладом може слугувати наука і навчальна дисципліна «Земельне право», де часто вжито такі поняття, як «правовий режим земель сільськогосподарського призначення», «правовий режим земель населених пунктів», «правовий режим земель особливо охоронюваних територій і об'єктів» тощо. Натомість законодавець їх використовує не так часто. Мабуть, у цьому випадку можна говорити про виправдане використання досліджуваної категорії, оскільки правові засоби, гарантії та принципи в межах правового регулювання цієї групи відносин, об'єднуючись, формують саме правовий режим.

У вітчизняному законодавстві простежуємо випадки, коли словосполучення «правовий режим» застосовується стосовно однієї категорії суб'єктів права, але в різних нормативно-правових актах. Зокрема, це пов'язано з процесуальними аспектами участі іноземних осіб у судах цивільної, господарської та адміністративної юрисдикції в Україні. Ці питання загалом врегульовано відповідними процесуальними кодексами на належному рівні [12, 311]. Так у ст. 410 Цивільного процесуального кодексу України закріплено основний принцип цивільного процесуального статусу іноземних осіб – принцип

поширення на них національного *правового режиму*, який передбачає, що іноземні особи користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни та юридичні особи держави перебування [13]. У ст. 123 Господарського процесуального кодексу України також закріплено принцип поширення на іноземних суб'єктів господарювання національного *правового режиму* [14]. Також право іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб на звернення до суду за захистом та принцип поширення на зазначених осіб національного *правового режиму* закріплено у ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства [15].

Конституційний Суд України у своїх постановках і визначеннях також широко використовує термін «правовий режим», причому і в тих випадках, коли досліджуваний судом нормативний матеріал не містить цього словосполучення. Наприклад, Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005 «У справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками)» [16] вказує, що оскільки відповідно до частини другої ст. 14 Конституції України право власності на землю гарантується, а ініціатива у зміні раніше набутого права на використання землі громадянами належить не їм, а державі, саме держава має встановити *правовий режим* диференційованого пільгового переоформлення права на землю.

Крім того, в правових актах Конституційного Суду України щодо характеристики правових режимів вжито такі словосполучення, як «конституційно-правовий режим застосування норм права», «особливий правовий режим набуття, здійснення та припинення статусу судді», «єдиний режим адміністративної відповідальності» тощо.

Отже, правовий режим – багатозначне, міжгалузеве і міждисциплінарне поняття, що використовується в різних галузях наукового знання і в текстах нормативно-правових актів, яке міцно увійшло в юридичну термінологію і суспільно-політичний лексикон на позначення різних правових станів у загальній теорії права та низці юридичних галузей (адміністративному, земельному, екологічному праві та ін.).

Як точно відзначає з цього приводу Ю. Кудрявцев, «багатозначність поняття «режим» свідчить про його міждисциплінарність, про те, що воно використовується в різних галузях наукового знання. Найбільшою ж мірою воно застосовується в політико-правових дослідженнях, оскільки дозволяє набагато глибше і повніше розкрити стан сучасного суспільства, характер змін, що відбуваються в ньому» [17, 9]. Саме політика визначає зміст права, його форми. Вона має на право визначальний вплив, особливо при формуванні норм права (зокрема процесуальних).

Водночас поняття правового режиму є одним з найменш вивчених і найбільш складних у правознавстві, представляючи широке поле для наукових дискусій щодо його універсальності, сутності, призначення і характеру.

Висновки. Отже, задля подолання вузькогалузевого розуміння правових режимів (по суті, зведення їх до визначення об'єктів права) і нерідко довільного використання цього терміна в текстах нормативно-правових актів та в наукових дослідженнях існує об'єктивна потреба постановки проблеми вивчення правових режимів як фундаментального загальнотеоретичного напрямку. Адже на сьогодні, без перебільшення, можна наголошувати на тому, що правові режими забезпечують стійке нормативне регулювання суспільних відносин, що особливо важливо в період економічних, політичних і соціальних перетворень. Вони уособлюють функціональну характеристику права – певний порядок правового регулювання, який втілюється в комплексі правових засобів, за допомогою яких і досягаються цілі правового регулювання.

Водночас всебічне теоретичне дослідження цієї категорії, її сутності та змісту, видів, особливостей нормативно-правового закріплення правових режимів і є основою ефективної роботи і законодавця, і правозастосувача, а також інших суб'єктів правових відносин.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
2. Жилінкова І. В. Проблеми правового режиму майна членів сім'ї : дис... доктора юрид.наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І. В. Жилінкова – Х., 2000. – 407 с.
3. Комарницький В. М. Правовий режим зон надзвичайних екологічних ситуацій в Україні [Текст] : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 / В.М. Комарницький; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2002. – 169 с.
4. Колесова О. Н. Правовой режим водоохранной зоны / О. Н. Колесова // Журнал российского права. – 2012. – № 4. – С. 50–57.
5. Кудрявцев Ю. А. Демократия как разновидность политического режима (теоретико-правовой аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кудрявцев Ю. А. – СПб., 2002. – 198 с.
6. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
7. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/page20?tex>.
8. Мандзюк О. А. Правовий режим податкової інформації в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. А. Мандзюк. – Запоріжжя, 2014. – 205 с.
9. Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка», «Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона», «Інститут монокристалів», «Вуглемаш»: Закон України від 07.03.2002 № 3118-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_78/pg_iunzsh.htm.
10. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16.07.1999 № 991-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.
11. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.
12. Пацурківський Ю. П. Правовий режим майна суб'єктів підприємницької діяльності / Ю. П. Пацурківський. – Чернівці : Рута, 2001. – 248 с.
13. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005 «У справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05?nreg=v005p710-05&find=1&text=%>

14. Труфан І. В. Правовий режим малих річок в Україні: моногр. / І. В. Труфан ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, Юрид. ін-т. – Івано-Франківськ : [б. в.], 2006. – 168 с.
15. Терещенко Л. К. Правовой режим информации : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Л. К. Терещенко. – М., 2011. – 54 с.
16. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page8>.
17. Чучкова Н. Правове регулювання участі іноземних осіб у цивільному, господарському та адміністративному процесах України: порівняльна характеристика / Н. Чучкова // Право України. – 2014. – № 1. – С. 310–316.

Давидов Д. А. Многообразие значений категории «правовой режим»

В статье рассмотрена проблема многообразия подходов к пониманию сущности понятия «правовой режим». Доказано, что указанное понятие является одним из наименее изученных и наиболее сложных в правоведении, а затем представляет широкое поле для научных дискуссий относительно его универсальности, сущности, назначения и характера.

Ключевые слова: право, режим, правовой режим, законодательство, нормативно-правовой акт.

Davidov D. A. The variety of meanings of the category «legal regime»

The article deals with the problem of diversity of approaches to understanding the essence of the concept of «legal regime». It is proved that the said concept is one of the least studied and most complex in jurisprudence, and thus presents a wide field for scientific debate about its versatility, the nature, purpose and character.

Key words: law regime, the legal regime legislation, legal act.

Надійшла до редакції 22 березня 2017 р.

